

Українська еміграція в ЧСР. Повсякденне життя працівників медичної сфери міжвоєнного періоду

Зубко Ольга Євгеніївна

кандидат історичних наук, докторант кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, Вінниця, 21100
e-mail: zubkoolga5@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7052-1472

На еміграцію в ЧСР з політичних причин вийшло 119 українських лікарів. Їх вихід за кордон мав як свої переваги, так і свої недоліки. Перші полягали в тому, що не потрібно було змінювати свій фах, перевчатися. Тоді як недоліком емігрантського буття виступала побутова невлаштованість. Українським медикам, як і іншим вихідцям, довелося вирішувати питання житла, харчування, одягу та дозвілля. Вирішення останніх показало, що медична повсякденність була цілком регламентованим явищем, в просторі якої уживалися виробничі, політичні та ідеологічні потреби міжвоєнного часу.

Ключові слова: українська еміграція, міжвоєнна Чехословацьчина, медицина, повсякденність.

Украинская эмиграция в ЧСР. Медицинская повседневность межвоенного периода

Зубко Ольга Евгеньевна

кандидат исторических наук, докторант кафедры истории и культуры Украины Винницкого государственного педагогического университета имени М. Коцюбинского
ул. Острожского, 32, Винница, 21100
e-mail: zubkoolga5@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7052-1472

В эмиграции в ЧСР по политическим причинам оказалось 119 украинских врачей. Их исход за границу имел как свои преимуще-
© Зубко О.Є., 2018

ства, так и свои недостатки. Первые заключались в том, что не нужно было менять свою профессию, переучиваться. Тогда как недостатком эмигрантского бытия являлась бытовая неустроенность. Украинским медикам, как и другим эмигрантам, пришлось решать вопрос жилья, питания, одежды и досуга. Решение последних показало, что медицинская повседневность была вполне регламентированным явлением, в пространстве которого сосуществовали производственные, политические и идеологические потребности междувоенного времени.

Ключевые слова: украинская эмиграция, междувоенная Чехословакия, медицина, повседневность.

Ukrainian Emigration in the Czechoslovak Republic. Medical Everyday Interwar Period

Zubko Olga

*candidate of historical sciences, doctoral student Department of History and Culture of Ukraine Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32 Ostrozhskego st., Vinnitsa, 21100
e-mail: zubkoolga5@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7052-1472*

For emigration to the Czechoslovak Republic for political reasons, there were 119 Ukrainian doctors. Their outcome abroad had both advantages and disadvantages. The first were that you did not need to change your profession, retrain. Whereas the lack of emigrant being was a household disorder. Ukrainian doctors, like other emigrants, had to solve the issue of housing, food, clothing and leisure. The decision of the latter showed that medical daily life was a completely regulated phenomenon, in the space of which the production, political and ideological needs of the interwar period coexisted.

Key words: *Ukrainian emigration, inter-war Czechoslovakia, medicine, everyday life.*

У міжвоєнний період разом з українськими арміями за кордоном, переважно з політичних міркувань, опинилося чимало українських лікарів. Перші з них перетнули державну межу ще наприкінці листопада 1919 р*. Крім політичного контексту, у їхньому виході був й інший чинник, значно вагоміший – вищий людський закон, «закон власної совісті», що крився в повсякденному, непримітному, мало кому відомому й ніким не оспіваному

героїзмі – природному героїзмі лікаря, котрому упродовж своєї професійної діяльності доводилося ризикувати своїм особистим здоров'ям та здоров'ям своїх близьких. Виконання хірургічних операцій, надання педіатричної допомоги, полегшення життя інфікованим хворим, відстоювання своєї думки щодо того або того лікування перед іншими й значно відомішими колегами, а до того ж життя в некомфортних й нестабільних умовах – усе це вимагало мужності й напруженості сил.

Першим, хто відобразив життя та діяльність українських лікарів в міжвоєнній ЧСР був Симон Наріжний [10]. Щоправда, його праця побачила світ лише в 1942 р., тоді як ще в 1920-х – 1930-х р. у Празі певні відомості про українських медиків-емігрантів та їхню професійну діяльність з'явилися на сторінках статистичного нариса Л. Шрамченка [15] та у фаховому «Українському медичному віснику» [14]. У 1950-х – 1980-х роках вже післявоєнна українська еміграція, розпорошена по різних країнах світу, з метою збереження інформації про свою працю в тій або тій галузі почала архівувати документацію. Так, Спілка українських лікарів Великої Британії опублікувала біографії всіх своїх членів за різні роки. Серед них, наприклад, виявилася колишня «українська пражанка» Ірина Калюжна [6]. А «Лікарський вісник» штату Огайо своєю чергою оприлюднив дані про «українського пражанина» Миколу Павловича Нездійминого [11]. Інформація 1950-х – 1980-х рр. стала доступною для більшості українських істориків з початком 1990-х.

Здобуття Україною незалежності відкрило для дослідників архіви. Основний масив документів «Празької колекції» виявився в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України в місті Києві. Зокрема, фонд 4411 «Спілка українських лікарів Чехословаччини (СУЛЧ) м. Прага (1922–1940)» містить відомості про власне членів СУЛЧ, їхні членські внески, протоколи засідань президії та загальних зборів; подає інформацію про фахові медичні видання та листування з Українською установою довір'я в Протектораті Чехії і Моравії, Українським лікарським товариством у Львові; наводить тексти лекцій з анатомії та фізіології, складені управою Спілки українських лікарів для курсів підготовки сестер-жалібниць [16]. Серед найновіших наукових розвідок з теми – стаття Н. Коцур [9] та дисертаційне дослідження А. Яворського [19]. Перша у своїй історичній розвідці звернула увагу на зацікавленість українських лікарів в ЧСР питаннями забороненої нині у світі евгеніки; дисертаційне дослідження Андрія Яворського витлумачує причини й фактори створення професійних громадських об'єднань українських емігрантів у ЧСР (інженерів, лісівників, юристів, лікарів) та ілюструє їхню практичну діяльність упродовж 1923 – 1939 рр.

Однак серед достатнього, здавалось би, масиву літератури й джерел лишається недослідженим питання повсякденного життя українських лікарів в еміграції. Його дослідження ускладнене тим, що реконструкція повсякден-

ності не є простою сама по собі. По-перше, тому що цей бік дійсності досить широкий та всеохоплюючий. По-друге, в історика, що досліджує повсякденність, або повністю відсутні історичні джерела як такі, або, навпаки, їх дуже багато і вони є такими, що стосуються винятково повсякденності.

Упродовж 1918–1939 рр. політичний притулок у Чехословаччині знайшло 119 українських лікарів [10, с. 226]. Їхньою важливою еміграційною ознакою було те, що в порівнянні з іншими українськими вихідцями перед лікарями не стояло так гостро питання працевлаштування (переважно не за фахом). Практично всі з них, хай за складних умов, працювали саме в медичній галузі. Однак, медична практика українських фахівців мала свої нюанси. Ще в 1922 р. «Палата лікарів» ЧСР подбала про усунення конкурентів. Кожен лікар – не чех, – котрий опинився на території ЧСР, мав підписати так званий «реверс» – зобов’язання не займатися лікарською практикою. І це за умови того, що відсутність лікарської практики як такої впродовж трьох років за законодавством ЧСР анулювала (юридично) диплом фахівця, отриманий як в Чехословаччині, так і поза її межами. Тому з 1922 р. по 1929 р. українські лікарі офіційно займалися здебільшого науково просвітницькою діяльністю в межах створеної «Спілки українських лікарів м. Праги». Найбільш плідними для СУЛЧ, зрозуміло, були 1920-ті. Робота СУЛЧ була настільки помітною та відчутною, що в 1923–1928 рр. чехословацький уряд в рамках «Російської допомогової акції» скерував на її потреби 672 тисячі чехословацьких крон або 22 400 американських доларів. Це була велика сума, з огляду на офіційний курс чехословацької крони до американського долара в 1923–1933 рр. як 100:3 [4, с. 85-86]. З 1922 р. по 1925 р. виходив друком основний друкований орган Спілки – «Український медичний вісник». Усього вийшло шість номерів цього видання. На сторінках цього фахового журналу було надруковано оригінальні роботи з ділянок евгеніки та термінології, клінічної, теоретичної, соціальної медицини. А в 1928 р. світ побачив «Латино-український медичний словник» під редакцією Мартирія Галіна. Офіційно також, оскільки, як було зазначено, Спілка отримувала грошові дотації в межах «Російської допомогової акції», українські лікарі читали лекції та реферати з обміркуваннями. Тематика лекцій і рефератів визначалася тими захворюваннями, які найбільше дошкуляли українській еміграційній спільноті. А це, насамперед, туберкульоз, тиф, «інфлюенца» та хвороби, котрі передавалися статевим шляхом. Наприклад, для молоді, котрою опікувався Комітет допомоги українським і білоруським студентам, у 1923 р. було прочитано 11 лекцій про туберкульоз та «статеві захворювання» й 8 рефератів про надання першої медичної допомоги [10, с. 226]. Чергові зміни в житті українських еміграційних медиків сталися в 1926 р. та в 1927 р. під час роботи Всеслов’янських лікарських з’їздів в Белграді та Варшаві. Українські лікарі з ЧСР змушені були вийти зі складу членів Всеслов’янського союзу

лікарів, оскільки той реорганізовувався не за національним, а за державним принципом, що суттєво ускладнювало й так непросте життя. Неофіційно ж українські працівники в «білих халатах» практикувалися безпосередньо щороку під час літніх відпусток своїх чехословацьких колег. Саме літні відпустки дозволяли українським лікарям встановити й підтримувати контакти з українськими, чеськими (словацькими) пацієнтами, продемонструвати свою майстерність і, власне, заробити пристойну суму грошей, що дозволяла більш-менш прожити протягом добрих півроку. Ось що писала про туберкульоз та способи боротьби з ним «права рука» Олександра Кошиця – відома українська диригентка Платоніда Россінович Щуровська: «28.V.1927.... Завіз мене старий (чоловік Микола Россінович – О. З.) від Праги в якийсь сосновий ліс (через нього всі проходять), на 230 м вище від неї (Праги О. З.). Отож сидиш зараз в глухій деревні, живеш по годинах, дихаєш сосновим повітрям та годуєшся як «на убой»: жуєш розтоплене сало, яйця (які вже остогидли за 5 місяців) та заливаєшся молоком. Розносить жінок, слава Богу, порядком. Я щось кіло 8–10 прибавила у вазі. А на додачу ренген...» [18, арк. 7]. «28.V.1927.... Потрібно їхати до моря. Болгарія або Італія. Терміново їхати. Однак для більшості з нас Болгарія, наприклад, «відсунулася». Болгари панічно бояться емігрантів, та і у Варні малярія. А кімнаті дорогі – 3.000 левів. В коронах чеських це 750 за саму скромненьку кімнатку. Про Францію або Далмацію (Середземномор'я) я вже мовчу...» [18, арк. 7–8].

Говорячи про медичну практику українських еміграційних лікарів, варто відзначити також їх яскраву професійну «візитівку». Пропагуючи здоровий спосіб життя та евгеніку як науку «про спадкову батьківську вартість», лікарі-емігранти особисто... для функціональної підтримки мозку й корисності загалом вживали багато нордичних жирних оселедців, що були одним з найдешевших продуктів на чехословацькому продуктовому ринку. Зрозуміло, запах оселедцю на додачу з цибулею старанно маскувався, проте з часом на нього вже практично не звертали уваги [17, арк. 5].

З 1929 р. ЧСР охопила світова економічна криза, яка затяглась у цій країні аж до 1935 р. Для всіх без виключення емігрантів закривався й поготів закритий до цього ринок праці. Щоправда, в березні 1932 р. українські лікарі емігранти ще були учасниками Другого наукового з'їзду (Перший науковий з'їзд відбувся 3–7 жовтня 1926 року). Та вже з 1933 р. і чехословацькі, і українські фахівці тільки й говорили про те, де б заробити гроші.

В питаннях побуту й дозвілля українські лікарі підпорядковувалися тим самим обставинам, які диктувало емігрантське життя в цілому іншим категоріям фахівців. Найпершим питанням, яке потрібно було вирішувати на чужині всім без виключення українським емігрантам, було житлове питання. І хоча українські лікарі належали до прошарку інтелігенції, тобто до так званої «верхівки» української громади в ЧСР, дозволити придбати собі власне жит-

ло у Празі чи деінде на чехословацькій території, вони не могли. Вартість приватного будинку в міжвоєнній ЧСР складала в середньому біля 90 тисяч крон; вартість двокімнатної або трикімнатної квартири коливалась в межах 68–75 тисяч крон. При співвідношенні чехословацької крони до американського долара в 1923–1933 рр. як 100:3, (за сто чехословацьких крон давали 3 американських долари), виходила величезна сума. Розрахунки взяті нами із документації російської еміграційної спільноти в ЧСР, що на відміну від української, мала інший соціальний статус, а, головне, капітал. Так, наприклад, «російські пражани» могли дозволити собі будівництво кооперативного житла [3, с. 32–33].

Ще одним варіантом вирішення житлового питання (найдешевшим) були гуртожитки або перехідні станції. Проте, цей варіант підходив виключно для несімейних. Та в основному українські вихідці винаймали житло: або одну кімнату, або цілу квартиру, або весь приватний будинок. Що цікаво, українські та білоруські вихідці в ЧСР уникали оприлюднення вартості орендованого житла в своїх споминах та мемуарах, а ось росіяни були значно відвертішими. Місячне проживання в одній кімнаті складало переважно 80–160 крон (в залежності від кількості проживаючих), оренда двокімнатної та трикімнатної квартири коштувала відповідно 200–450 та 300–600 крон. Варто зауважити, що в цю суму не входили звичні нам комунальні виплати, оскільки будинки в міжвоєнній Чехословаччині були зовсім не газифікованими та тільки частково електрифікованими, на відміну від водовідведення та водопостачання, які були в міжвоєнній Чехословаччині на достатньо добром рівні по всій країні (переважно через побоювання епідемій, підтримку належної санітарії та контролю вищими керівними колами). І хоча водовідведення та водопостачання не вимагало окремої оплати, для прийняття ванни воду доводилось гріти або котлами, якщо такі були, або певними ємностями для підігріву води на примусах, що, в свою чергу, вимагало витрат на дрова або гас [7, с. 80–82] [душ на той час могли дозволити собі тільки дуже заможні родини – 0.3]. На вартість оренди житла більше впливало те, де саме воно розміщувалося. Чим далі від столиці чи обласних міст, тим житло було дешевшим. Ціну житла регулювала і наявність у кімнатах меблів. В цілому, витрати українських лікарів на житло становили приблизно третину еміграційного прожиткового мінімуму, який становив на той час 1000 (1200) крон (30 доларів або точніше 29 доларів 60 центів) [4, с. 85].

З 1922 року по 1940 рік у складі Спілки українських лікарів Чехословаччини перебував білорус Янка (Іван) Геніюш (1902–1979), лікар венеролог (крім нього, у СУЛЧ ще було ще троє вірмен та один представник єврейської національності – О. З.). Ось що писала про роботу Янки Геніюша та вирішення житлового питання його дружина, очільниця Білоруської Народної Республіки й відома поетеса Лариса Геніюш (1910–1983): «У Чехословаччині я відразу відчула таку неприємну річ – там відчутно не любили т. зв.

чужинців. Їх було у Празі багато, починаючи від євреїв. У Чехословаччині була справжня демократія, свобода, там кожен міг вчитися й жити. Щоправда, працювати не усім дозволялося, бо було багато своїх безробітних, і так мій чоловік працював нелегально за маленькі гроші. Він працював заступником лікаря – спеціаліста шкіро-венеричних хвороб, чеського легіонера полковника Вітеслава Граділа, який працював власне у Чеському Граді (Кремлі), а мій чоловік весь час вів його кабінет. Граділу подобалася чесність і працьовитість білоруса, а чоловік мав там гарну й цікаву роботу...» [переклад з білоруської – авторський. – О. 3.] [1, с. 53].

«Жили ми у великому будинку, т. зв. Кашпараку. Жила там, переважно біднота, емігранти й повії. Одні з них – румунські євреї – тікали з Праги й залишили нам свою квартиру. Це була невелика кімнатка, а через коридор кухонька. Недорога квартира й для нас саме...» [переклад з білоруської – авторський. – О. 3.] [1, с. 61].

Після проголошення Адольфом Гітлером у Празькому Граді 15 березня 1939 р. Протекторату Богемії та Моравії, становище українських лікарів, котрі не побажали виїхати з колишньої вже Чехословаччини до інших країн, ще більше погіршилося. Івана Геніюша навіть було мобілізовано до війська. Лариса Геніюш писала в той час: «У мене без чоловіка було досить тяжке матеріальне становище. Справа в тому, що лікар Граділ оплачував працю мого чоловіка досить скромно, а щоб краще йому було, то в «трудова книжку» він вписував ще меншу за фактичну суму, бо так менше потрібно було платити на касу хворих й інше. Коли ж чоловіка забрали у військо, то отримувала я виключно суми, записані в «трудова книжці». Граділ знав про це, але йому відносно такого було байдуже. На картки прожити було важко, а купити щось не було за що. Готівки в нас не було ніколи, адже забагато було голодних і більш потребуючих. Час був неспокійним й кожний щасливо прожитий день був вже сам по собі виграшем» [переклад з білоруської – авторський. – О. 3.] [1, с. 73].

Житлове питання тягло за собою й питання харчування. Ще на початку та в середині 1920-х, в часи «Руської допомогової акції», при українських громадсько-політичних об'єднаннях Праги існувало декілька їдалень, де за досить демократичну ціну (від 3 до 8 крон; для порівняння вартість обіду в чехословацьких ресторанах становила від 7 до 15 крон) можливо було прохарчуватися: їдальня на «Козім наместі» (їдальня Українського громадського комітету (1921–1925)), кооперативна їдальня «Україна», «Наша Хата» – приватне підприємство студента-гетьманця Рознатовського та «їдальня жінок-християнок», яку тримали жінки професорів і лекторів Української Господарської академії в Подебрадах. Остання, як і «Наша Хата», за висловом професора УГА Василя Іваниса «тяжіла до клієнтелю правіших (гетьманських сил)» [2, с. 12]. Тут годували стравами традиційної української кухні:

борщем, голубцями, гречаною кашею, варениками, тощо. Бувало й подавалися традиційні страви чехословацької кухні: картопляний суп – bramboračka, відбивну зі свинини з кнедлями [виробом з тіста або картоплі, що переважно вариться – О. З.] та квашеною капостою – veprove knedliky a zeli, кнедлі з різною начинкою, вершками та особливим сортом сиру – ovocny knedliky, струдель з яблуками – jablěčný zavín. Проте, вже з 1927 р. «допорогова акція» чехословацького керівництва починає згортатися, їдальні зачиняються й українські емігранти починають готувати їжу самостійно – здебільшого на керосинових примусах. А коли в 1929 р. Чехословаччину зачепила світова економічна криза, стало і зовсім сутужно. Українські лікарі, як і інші посіпаки, стали жити впроголодь. Найдешевшими продуктами хіба що були «хліб та американський смалець, які з'їдалися тонами, а вітамінами виступали овочі, особливо помідори» [12, с. 11]. Таке життя змусило більшість «українських пражан» взятися за вирощування цибулі, часнику, помідорів, огірків і картоплі. Цікаві факти: чехи на той час не вживали сирих дозрілих помідор та огірків і косо дивилися на українців, котрі споживали «червоні та зелені бур'яни». Були українські вихідці, зауважимо також, першими дегустувачами в ЧСР кавунів з Угорщини та Закарпаття [2, с. 13].

Писав про голодне життя українських медиків в ЧСР й відомий громадсько політичний діяч, письменник, а в минулому ветеринарний лікар Василь Королів (Старий) (1879 – 1943): «Один період ранніми ранками, коли Прага ще спала, – згадував він, – біг я на далекі передмістя затримувати робітників, що їхали на працю на велосипедах і пропонувати їм патентований держак для бриля при їзді на ровері. Був це маніпісінький щипок, що насаджувався на держало ровера і дуже дотепно тримав скиненого з голови бриля. З кожного проданого вішака мав дістати півкрони. Протягом дня треба було продати 20, щоб існувати на хлібі, сирі і зелені» [8, с. 160].

Крім житла та харчів, болючим питанням для українських медиків було питання «Що вдягти?», адже за кордон від'їжджали в тому, що було, або взагалі без нічого. Частково дане питання вирішувалося за допомогою певних громадських благодійних фондів, а частково – самотужки, в залежності від власних смаків й вподобань, тому що одяг та взуття теж були недешевими. Так, наприклад, вартість жіночих або чоловічих осінніх чобіт коливалась від 80 до 180 крон; чоловіча сорочка коштувала 35–100 крон, а за жіноче або чоловіче пальто доводилося платити від 250 до 800 крон [3, с. 36]. [Зауважимо, мова йшла про купівлю нових фабричних речей. Про «секонд генд» у ті часи ніхто нічого не знав. А з урахуванням «побожного ставлення» до гігієни, ніхто б і не наважився. – О. З.]

Кого найчастіше лікували українські медики та з якими хворобами найчастіше змагалися? Основний контингент хворих серед українських емігрантів в ЧСР складала студентська молодь. Як відзначав в своєму статистич-

ному нарисі «Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах ЧСР» Л. Шрамченко, стан здоров'я української еміграційної молоді був просто загрозливим. Серед найпоширеніших хвороб зафіксовані: туберкульоз, катар легенів, недокрів'я, ревматизм, а з ним хвороби серця, неврози, катар шлунка, військові поранення, грип, бронхіт, малярія, хвороби очей та вух [14, с. 32–34].

Проте хворіла, власне, й еліта української еміграційної спільноти. Наприклад, в своїх листах до якогось «Олександра Антоновича» (міркуємо до Олександра Кошиця – О. З.) відома українська диригентка Платоніда Россінович Щуровська відзначала: «18.V.1927. Оказалось, що і мене не минула тяжка еміграційна доля: вчепився і до мене туберкульоз. Туберкульоз – це вже категорія всіх без виключення емігрантів. ... Доля, здається, всіх однакова. У нас зараз це настільки модно серед нашої еміграції, що як яка здорова душа і вирветься хвацько з рядів нас заурядних смертних, то навіть загальне здивування викликає. Таким робом – всі під один аршин, бо все ж таки не хочеться умирати в такі роки» [17, арк. 7].

Щодо ж вільного часу українських лікарів в еміграції, то з урахуванням їх постійної завантаженості та великої відповідальності, говорити багато тут не доводиться. Для українських медиків часу на відпочинок було дуже й дуже мало. Та все ж, навіть попри завантаженість, вони знаходили змогу читати фахову й художню літературу; відвідувати різноманітні виставки, академії та концерти; прокладати екскурсійні маршрути; кататися роверами [велосипедами – О. З.]; вчитися кермувати автівками.

Так, наприклад, відомо, що лікар-хірург Всеволод Гармашів та лікар терапевт Степан Літов були задіяні в квітні 1928 року в одній із «культурних акцій» спротиву. На той час декілька пражських театрів спробували поставити на своїх сценах п'єсу М. Булгакова «Дні Турбіних» [4, с. 152]. «Празькі петлюрівці» виступили рішуче проти цього, що свідчило про обізнаність більшості «українських пражан» відносно літературних новинок того часу. Даний факт підкріплює ще й така інформація: в 1928 р. через перевірений «книжковий канал» [місто Ригу – О. З.] «українські пражани» отримали повість М. Булгакова «Фатальні яйця» (1925) та роман Г. Велса (Уелса) «Їжа богів» (1904). Обидва літературних твори дуже сподобалися українським вихідцям. Було видано навіть декілька схвальних рецензій щодо цих творів. Тобто, українська діаспора в ЧСР, в тому числі й українські лікарі, багато розбірливо й вдумливо читала.

Відомо також, що лікар-терапевт Літов, як колишній лікар 24-ї лікарської дільниці Південно-Західної залізниці на початку 1921 р., а згодом (в кінці того ж таки року) районно-санітарний лікар Проскурівщини, полюбляв екскурсії свого колеги по УВП ім. М. Драгоманова в Празі кубанця Григорія Омельченка, який марив віднайти невідшукані (на його думку) до кінця скарби в чеському замку Карлштейн та поліпшити свій матеріальний стан**. Крім того, кожна екскурсія Омельченка завершувалася для чоловічої частини екскурсантів бокалом пива «Staropramen», за яким прокладалися нові екскурсійні маршрути замком й

співалося українських пісень [5, с. 104]. А ось хірург Гармашів, старший ординатор хірургічного відділу Київського військового госпіталю й викладач Київської фельдшерської школи до 1914 р., а в роках Першої світової – головний лікар одного із польових госпіталів, перед виходом за кордон (1921 р.) – головний лікар Черкаського евакуаційного пункту, був слухачем автотракторних курсів, організованих Українською Селянською спілкою, – тобто курсів з підготовки водіїв різних категорій [16, арк. 12].

В неформальному колі українські еміграційні лікарі були не надто балакучими. Спілкування лікарів, якщо і відбувалося, то виключно серед «своїх» й на «свої» теми. Що цікаво: українські еміграційні лікарі ніколи не кепкували над виразними людськими фізичними вадами й хобі, як, наприклад, інженери або вчителі; побоювалися вони зачіпати й аномальні (потоїбічні) теми. Так, наприклад, популярною серед українських еміграційних ескулапів була легенда про «Білу Пану» – найвідомішого привида замку Рожмберк над Влтавою. Легенда оповідала: колись, за давніх давен, жив у цьому замку барон Рожмберк. Це був хитрий і жадібний пан, котрий не цурався нічого аби тільки воно поповнювало його, і без того вже чималий статок. Головним помічником барона Рожмберка був чернець, котрий не тільки займався бароновою документацією, а й допомагав тому захоплювати все нові і нові землі та цінності. Але ось одного разу зажадав барон захопити нечесним шляхом черговий ласий шматочок – земельну ділянку. А так як на цій землі жили родичі ченця, той відмовився складати документи. За це барон Рожмберк стратив ченця. Вмираючи, чернець прокляв самого барона і всіх його нащадків. А була у барона єдина дочка – Перхта, цілком слухняна його волі, яку той намагався якомога вигідніше видати заміж. Нарешті, була знайдена відповідна партія в особі графа Ліхтенштейну. Зіграли весілля, молоді поїхали до палацу нареченого. Та жадібний барон відмовився віддавати обіцяний посаг. Не довго думаючи, молодий чоловік повернув дружину батькові. Так і прожила все життя в батьківському замку Рожмберк нещасна Перхта, нарікаючи на свою злощасну долю. Бо тільки в старості, через багато років, приїжджав до неї, відкинутої, чоловік просити вибачення. Відмовились пробачати графа Ліхтенштейну горда Перхта. І тоді вже граф прокляв рід Рожмберків. Мабуть, прокляття ці мали якусь силу, тому що Перхта так і залишилася жити в цьому замку, однак уже у вигляді привида Білої Пани, названої так за кольором її сукні. Побачити Пану можна було досить часто. Місцеве населення подекувало, що рукава її сукні мають здатність змінювати колір – якщо рукава білі, то того, хто побачив привида, чекає весілля. Червоні рукава віщували пожежу, а ось чорні – велику біду. У замку був і портрет Білої Пани. А на портреті, зроблений за допомогою загадкового шрифту, надпис з коментарем: «Прочитай, що тут написано і станеш володарем казкового багатства». Що теж не могло не інтригувати: «...Однієї місячної ночі гурт нашої молоді пішов на село. Вертаючись, ми побачили юрбу селянок в їх національних чорних хустках, що нагадували крила зловісних птахів. Жінки схвильовано розмовляли і дивилися на замок. Ми підвели очі вгору і..... понурий сірий замок з вежами здіймався зубчатою стіною

на вершку гори. А по стіні повільно наче плив у повітрі привид. ... Білої Жінки. ...» [13, с. 115]. Не мали українські еміграційні лікарі й яскраво виражених або прихованих аномалій, фобій, патологій, уникали девіантної поведінки. Наприклад, російське еміграційне суспільство в ЧСР подекуди вживало так званий «балтійський чайок» – морфій разом із горілкою. Тоді як для українців вживання наркотичних речовин не було характерним. Проте завжди «ескулапи» були об'єктами кепкувань інших. Хоча б за ту свою, вже зазначену, прив'язаність до нордичних оселедців з цибулею.

Отже, повсякденне життя українських лікарів в міжвоєнній Чехословаччині – це реалії буття кожного з них, які проживалися непомітно, без надмірних зусиль, акцентування й рефлексії. Повсякденне життя медиків не потребувало від них розв'язування доленосних питань, не змушувало їх до зосередження на раціональному усвідомленні своїх дій та вчинків, не вимагало суворого контролю емоцій і почувань, розмислу над їх проявами. Повсякденне життя «людей в білих халатах» було радше іманентною даністю, в яку вони занурювалися та яку сприймали як очевидність у всьому розмаїтті й неподільній сукупності. Разом з тим, повсякденне життя еміграційних лікарів не було безладним, воно непомітно регулювалася різними інститутами й установами, нормами і приписами. Воно було свого роду мережею особливим чином улаштованих просторів з особливим ритмом повторювань та звичок, випадковостей та незначущих деталей. У повсякденному житті медиків ніби нічого особливого не відбувалося, нічого не починалося і нічого не закінчувалося, а все тільки тривало.

Література

1. *Геніюш, Л.* Сповідзь. / Л. Геніюш. Падрыхтоўка тэксту, прадмова, каментарыі М. М. Чарняўскага. – Мінск, 1993. 213 с.
2. *Іванис, В.* Стежками життя. Спогади. Книга V. На чужині. /В. Іванис. – Новий Ульм. – Німеччина, 1962. 275 с.
3. *Зубко, О.* Матеріально-побутове життя українських пражан у 1921-1939 роках: помешкання, харчування, одяг /О. Є. Зубко// Часопис української історії. – 2018. – Вип. 38. – С. 31–38.
4. *Зубко О.* Створення та діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923–1933 рр.). Дисертація кандидата історичних наук. – Київ. – 2010. – 224 с.
5. *Зубко, О.* Слухи, сплетни і мифы в среде белоруской пражской эмиграции (1921-1939) /О. Зубко// *Studia Białorutenistyczne* – 11/2017. – DOI: 10.17951/sb.2017.11.93 S.93–108.
6. *Ковалёв, М.* Повседневная жизнь российской эмиграции в Праге в 1920-1930-е годы: исторические очерки. /М. В. Ковалёв. – Саратов. – 2014. – 113 с.
7. *Королів-старий В.* Згадки про мою смерть. /В. Королів-старий. – Торонто. – 1961. – Випуск 169. – 407 с.
8. *Коцур, Н.* Спілка українських лікарів в Чехословаччині (20-40 рр. XX ст.): науко-

- во-організаційна та громадська діяльність. /Н. Коцур // Переяславський літопис. – Вип. 10. – 2016. – С. 136–145.
9. *Наріжний, С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – 1918–1939 рр. / С. Наріжний. – Ч. І. Прага. – 1942. – 607 с.
 10. *Нездійминого М. П.* *Лікарський Вісник.* /М. П. Нездійминого. – Огайо. – 1964. – Ч. 1 (32). – 45 с.
 11. *Прохода, В.* Записки непокірного. Книга II. На чужині. Національно культурна діяльність, боротьба за існування. З перебування на чужині. / В. Прохода. – Новий Ульм. – Німеччина, 1972. – 275 с.
 12. *Суровцева, Н.* Спогади. /Н. Суровцева. – Київ. – 1996. – 432 с.
 13. 14. Український Медичний Вісник. Неперіодичний часопис клінічної та суспільної медицини. – Ч. 5-6. – Серпень 1925. – Прага. – 104 с.
 14. *Шрамченко, Л.* Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах ЧСР. Статистичний нарис. /Л. Шрамченко. – Подєбради. – 1926. – 36 с.
 15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВОВУ). – Ф. 4411 (Спілка українських лікарів в м. Празі (1922– 1940)). – Оп. 1. – Спр. 19. – 87 арк.
 16. ЦДАВОВУ в м. Києві. – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 245. – 12 арк.
 17. Центральний державний архів громадських об'єднань України м. Київ. (ЦДАГО України). – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 170. – 14 арк.
 18. *Яворський, А.* Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923-1939)/ Автореферат дис... на здобуття ступеню канд. іст. наук. – Львів. – 2017. – 28 с.

*У другій половині листопада 1919 року наддніпрянська армія УНР відійшла в район Старокостянтинова – Нової Чорторії – Любара й опинилася в безвихідному становищі: з півночі на неї наступала більшовицька Червона Армія, з півдня – Збройні Сили Півдня Росії (денікінці), із заходу – поляки. Під ударами цих сил Наддніпрянська Армія УНР стала фактично небосдатною і розпалася. Одна її частина на чолі з головним отаманом Петлюрою та урядом Української Народної Республіки вирішила, обираючи менше зло, перейти в полон до Польщі. Згодом саме з Польщі більшість українських поплічників перебралася до ЧСР.

**У період гуситських воєн в Карлштейні крім римських імператорських регалій зберігалися також скарби і регалії чеських королів, вивезені з Празького Граду (зокрема, корона святого Вацлава, в якій коронувалися королі Чехії, починаючи з Карла IV. Вона була повернута в Празький Град тільки у 1619 році). Облога Карлштейну гуситами в 1427 році тривала 7 місяців, але замок так і не був узятий. У період Тридцятирічної війни в 1620 році Карлштейн був взятий в облогу шведами, але їм також не вдалося захопити замок. 1436 року, за наказом імператора Сигізмунда, другого сина Карла IV, королівські скарби були вивезені з Карлштейну. Зараз ці віднайдені скарби зберігаються частково в Празі, частково у Відні.